

HADTÖRTÉNELMI OKMÁNYTÁR

„EZEK GYILKOLNAK MINKET . . .”

(Egy munkaszolgálatos honvéd drámai naplója 1942-ből)

A Horthy-fasizmus bűneinek végtelen sokaságából is kiemelkedik az a szörnyű gaztett, amelyet a „Legfelsőbb Hadúr” tudtával és beleegyezésével, a katonai vezetés teljes támogatásával, a hadműveleti területre hurcolt magyar és nemzetiségi munkaszolgálatosokon elkövettek.

Ismeretes, hogy az úri Magyarország Ukrajnába szállította azokat az embereket, akiket a rendszer számára megbízhatatlannak tartott. Baloldali szociáldemokraták, üldözött zsidók, szakszervezeti funkcionáriusok, elfogott kommunisták, polgári értelmiségiek, cigányok, jehovisták és a különböző nemzetiségekhez tartozó személyek tíz- és tízezeit küldték a frontra „munkaszolgálat” címén. Az alakulatokhoz beosztott keretlegénységet úgy tájékoztatták, hogy embereik „veszélyesek a társadalomra”, és ezért mindent el kell követniük, hogy közülük egy se kerüljön haza élve. A pribékeket egyenesen arra biztatták, hogy minél előbb szabaduljanak meg szerencsétlen áldozataiktól, s így ők is hamarabb visszajuthatnak a biztonságot jelentő hátszágba.

A szenvedők és megalázottak sorsáról kevés hiteles dokumentum maradt az utókorra. Különösen ritkák az olyan anyagok, amelyek az átélt borzalmakat közvetlenül, egyidejűleg tükröznék. A fasiszták gondosan ügyeltek arra, hogy a bűntetteiket igazoló iratok idejében megsemmisüljenek. A Hadtörténelmi Intézet Levéltárából a közelmúltban került elő Faragó István hegedűművész töredékes naplója, mely bepillantást enged a pusztulásra ítélt munkaszolgálatosok tragikus sorsába.

Faragó István Pécssett kezdte meg zenei tanulmányait. Első mestere a városi konzervatórium egykori igazgatója, Kürschner Emánuel volt. A nagy tehetségű fiatalt 1923 őszén felvették a budapesti Liszt Ferenc Zeneművészeti Akadémiára. Mambriny Gyula növendéke lett, aki ez időben a hegedűsök képzését vezette. Faragó oly mesterien bánt hangszerével, hogy mint „akadémiai hegedűs” egyenesen a II. évfolyamra került. A következő esztendőben pedig már a IV. osztály anyagán is túl jutott. 1924-ben elnyerte a zeneakadémia Reményi Ede díját, amit csakis rangos tehetségű fiatal muzikusok kaphattak meg. Megbecsülésének tekinthetjük azt is, hogy a huszas évek végének nehéz gazdasági viszonyai közepette az akadémia két éven át ingyenes tanulási lehetőséget biztosított a szegény varrónő gyermekének.

1926-ban újra Mambriny Gyula, majd később Kemény Rezső növendéke volt, mint hegedűs tanárképzős. Gyakran találkozunk nevével a zeneakadémia koncertjein is, ahol többnyire mint másodhegedűs, vagy vonósnegyesek tagjaként tűnt ki. Az 1927. február 22-i kamarazenei estre pl. Weiner Leó készítette fel. A fiatal növendék kedvenc hangszere a mélyhegedű volt.

Tanulmányait 1928-ban fejezte be, amikor is részt vett az akadémia oklevél-pályázatán. A nagyszerű intézményt ezekben az években Hubay Jenő vezette, aki alatt a magyar hegedűművész iskola a világon páratlan színvonalat ért el, s tudatnyi kivételes tehetséget adott a zenei életnek. Faragó István Hubay művész-

képzős növendéke lett. A nagy mester tanítványául fogadta. Úgy érzem, hogy ez már elegendő garancia művészi kvalitásaira.

Hubay halála után a növendékek szétszóródtak a világban. Faragó István is külföldön kereste boldogulását. A svájci „Salzburg”, Winterthur város zenekarához szerződötték, mint első hegedűst. A filharmonikusok élén ez idő tájt Hermann Abendroth, a rendkívül igényes, világhírű német karmester állt. Faragó zenekari munkája mellett vonósnegyest szervezett, amellyel több nagysikerű hangversenyt adott.

A svájci kormány több éves tevékeny munkája ellenére se járult hozzá letelepedéséhez. A tartózkodási engedélye is csupán évi 10 hónapra szólt, így minden esztendőben 60 napra haza kellett térnie. 1940-ben se kerülhette el a kényszer-szabadságot. Mivel magyar útlevele volt, a BM megtagadta kiutazását, itthon kellett maradnia. Így került aztán később a fajüldöző törvények hatályaként a munkaszolgálatosok halállistájára.

A naplót a 254/60. tábori postaszámú alakulathoz tartozó Gerencsér nevű hadnagy küldte el Bányász Klárához, az elhunyt Faragó István menyasszonyához. Az itt közlésre kerülő dokumentum — gépirásos másolat formájában — egy kegyetlenkedéséiért felelősségre vont katonatiszt hadbírói iratainak mellékletei közül került elő. A szörnyű bűnjelet valószínűleg egy hozzátartozó juttathatta el a katonai törvényszékhez.

A toll nehezen tudja leírni, a szó nem képes visszaadni mindazt a sok szenvedést, amiben ezeknek a védtelen embereknek részük volt, míg el nem pusztultak, vagy a Vörös Hadsereg oltalmába nem kerültek. A napló sebtiben papírra vetett szavai szörnyű vádként tanúskodnak egy letűnt világ és annak vezetői ellen. A feljegyzéseket ezennel átadjuk a nyilvánosságnak — a fiataloknak tanulságul, a kortársaknak emlékeztetőül.

*

1942. május 5.

Iszonyú éjszaka, szörnyű hideg, egy percig nem aludtam. Délután Angyal László hadnagynak adtak ki, aki 12 km gyaloglással iszonyú munkát végeztetett.

Május 6.

3 óra alvás. Felsőbb parancsra kitolás.

Május 7.

Otthoni foglalkoztatás. A másik fél század kivonult. Egy embert agyonvertek, másoknak félszemét kiütöttek. Pánik. Barmok. Rettenetes a hangulat. Ütöttek, rúgtak.

Május 10.

Dögfáradt. Reggel 4-kor riadó, motozás pénz után. Rémes. Nem hiszem, hogy a fegyencélet rosszabb.

Május 20.

Egész éjjel baromi kirakodó munka. 25 órai szolgálat. A kezeim roncok. Kevés a kenyér. Állati életmód, a bánás gyalázatos. Csak arra gondolok, mi lesz azután és hogy megérjem.

Május 22.

Minden reggel ez az őrjítő izgalom — hova osztanak be. Útnak, vernek most is. Sokan vannak a pimasz elemek.

Május 24.

Délelőtt általános mosakodás a patakban. Teljesen ki vagyok pumpálva, főleg az éhségtől és a túlzott munkától. Leírhatatlan a kosz, amiben élek. Az evés ugyanolyan. Úgy érzem, fogy az erőm, de talán rendbejövök.

Május 26.

Eddigi legnehezebb munkám az elosztónál. Jól bírtam, mert előző nap este rendesebben ettem. Lengyel estére ismét hozott egy nagy tál lekvárt. Elosztottam. Őt napja krumpli ebéd.

Június 3.

Életem legrémesebb napja. Fázva, nem aludva, útépités esőben, szélben. Délben 2 kanál hideg bab, este semmi, kenyér 3 nap óta semmi. Állati jelenetek az evés kiosztáskor. Az emberek, feletteseink, barmok, ostobák. Egymás közt sem jövünk ki. Pénz és pofa dirigál. Megvesztegetések.

Június 4.

Ejjel három sebesült a szakaszban aknaszedés közben. Egyik lábfejét veszítette. A főhadnagy őket okozta, nem a kiképzetlenségüket. Kíméletlen, embertelen, pimasz módon viselkedik. Tóth kimondottan szadista. Az az érzésem néha, hogy ő miatta nem fogjuk megérni a leszerelést. En bírni fogok minden megpróbáltatást. Eldobálás helyett felszedek holmit. Haza kell jutnom.

Június 10.

A napot nehéz mérni, mert a munka szakadatlan. Reggel 5-től este $\frac{1}{2}$ -ig, esetleg még tovább, közben esetleg menetelés. Az emberek kondíciójára, aminek a munkánál fontosnak kell lenni, nincsenek tekintettel. A főhajcsár, a századparancsnok, ostoba és gyáva, jellemtelen, durva. Tóth teljesen demoralizált, felűjt senki.

Wassilenke, június 12.

Nagy magasságokba kell felemelkednem, hogy a lealázottság, kisebbség érzete ismét eltűnjön belőlem, amit itt naponta minden baka és káplár belémver. Majdnem sikerült a biztonságérzetemben, emberi méltóságomban megingatni.

Tóth Sándor őrmester úr idegháborút vezet ellenünk. Gyáva kutya, remek fizikai kondícióval. Kínzója a századnak, szadista kéjelgő, felesleges tettek és szavak mestere. Naponta ígér felkoncolásokat, lelövést, különleges elbánást, terjeszt vész híreket kivégzésekről, kilátásba helyez olyan büntetéseket, amelyek a hatáskörét tulajdonképpen túl is lépik. Ez elég ahhoz, hogy begyulladjon az, aki csak kis százalékban is hitelt ad neki.

Június 18.

A betegeket, míg össze nem esnek, vizsgálatra nem engedik. Nedves ruhákban vagyunk éjjel, nappal. Rajtunk szárad, ha nap van. Piszkos kézzel eszünk, szennyes edényekből. Szakadó esőben ülök vizes bokorban.

Június 19.

Ez örület. Lombosátorban 11 órás menetelés után, egy elhagyott erdőben, ahova nem tudjuk, miért hoztak ki. Hirtelen, riadó után, étlen, szomjan. A víz 16 km-re van ide. A vezető főhadnagy tehetetlensége megnyilvánult az idevezetésnél, legalább dupla utat tetetett meg. Félő, hogy még jóindulattal sem tud innen visszavinni minket haza. Ő pedig gonosz és pimasz.

Június 25.

Ma éjjel útjavítás olyan szakaszon lesz, mit belőttek, s a nappali munka lehetetlen. Ezzel kapcsolatban felmerül a háború és az én személyes viszonyom kérdése, közvetlen érintkezésben. Egyelőre nem félek, a félelemérzés ismeretlen előttem, talán azért, mert eddig még közülünk senkinek sem esett komoly baja. Egy embert agyonverték, hármat komolyan megsebeztek. Ez nem a háború volt, hanem közönséges kínzás, melyre most néhány pimasznak lehetősége nyílt. Egy orvos öngyilkossági kísérletet követett el elkeseredésében, szintén az emberietlen kínzások elviselni nem tudása miatt. Ez még nem háború.

Tim, július 4.

Novemberi hideg, bánat és rossz gondolat, kevés evés, három naponként ha egy kevés vízhez jutunk. 3–4 órai alvás, soha több mint 15 perc pihenő, felesleges munkák, óriási menetelések még a munkahelyre is. Leszerelési kilátások a hírek szerint csökkennek. Halál és veszély vár reám felülről, oldalról és alulról. A fiúk egy része ma aknaszedésre indult. Kevés kilátás van rá épp bőrrel, jó idegzettel és hamarosan szabadulni.

Tim, július 5.

A felettesek 90%-ban rosszindulatúak és 99%-ban ostobák, s ezért lehetetlenné teszik a helyzetet. Leírhatatlan dögvészes levegőt produkálnak és terjesztenek.

Július 6.

Egész életem legszörnyűbb napja. 50 km erőltetett menetelés kánikulában, alvás és majd minden evés nélkül. Starioskol. Végén futólépés. Közben pimasz feljebbvalók.

Július 8.

Reggel 3-kor riadó. Indulás valahova, még rémesebb nap, mint tegnapelőtt. Érkezés faluba, kánikulában. 12 óra, rögtön munkába, egy óra ebédszünettel estig.

Július 9.

Az emberek egymásután esnek össze. Orvosság nincs, csak legyezik őket, szimulánsoknak tartják. Vacsora nincs.

Július 11.

Örült mars. Második halott menet közben. E heti veszteség egy halott, 2 súlyos, 2 könnyű sebesült, 11 eltűnt. Állandó erőltetett menetelés, közben munka, kevés alvás (2–3 óra), kevés evés, ma már kenyér sincs. A legénység módszeres lerontása úgy fizikailag, mint erkölcsileg. Előljáró ebben Tóth. Schuller butaságánál csak a felelőtlensége és kíméletlensége nagyobb.

Július 14.

Nehéz árokzás, ebéd alig. A század harmadik halottját — Kovács — hajnalban kaparták be. Végelgyengülés. Azt hiszem, én következem. Lógok, alig van erőm.

Július 15.

Úgy érzem már tegnap óta, nem bírom tovább. Nem bírom a folytonos hajszát, az üvöltést, a bornírtságot, a céltalan kínoztatást, a beszédeket, a fenyegetéseket, a piszkot kívül-belül, az éhezést és egymás meg nem becsülését, a léghőrt, a munkát, az állandó talponlevést, a sorbanállásokat, a káromkodást, a piszkos száját és mocskos beszédet. Nem bírom a nélkülözést, a fizikumom teljesen leromlott. Aszott vagyok, a lábam alig visz. Most majd minden történhető büntetést kockára téve teljesen beszüntetem a munkát, hogy erőm legyen a hátralevő menetelésre és megpróbáltatásokra. Már nem is hiszem, hogy olyan hamar jönne a leszerelés. A tegnapi halottunk végkimerültség következtében esett össze. Néha én is közel érzem magam hozzá.

Július 16.

Nagyon rossz bőrben vagyok, most az energiatakarékossággal az életemért harcolok. Nekem nincs pénzem élelmet szerezni, zabálni, én csak a kincstárit eszem három hónapja. Arra sincs, hogy egy jobb írónki, vagy szolgálai állást vegyek magamnak. Senki sincs, aki segítsen, tehát magam próbálok hazakerülni. Ez pedig azon múlik, hogy a legközelebbi menethél és az azutániaknál ne essem ki a sorból.

Július 20.

Most délben egy faluban pihenünk, 10 km menetelés és egy rossz éjszaka után. A kondícióm a 24 órás koplalás miatt elég gyenge. Ma is $\frac{1}{4}$ kenyér lesz. Evés egyszer naponta. Most jött állítólag egy parancs, hogy 5 nap alatt Kurszkba kell érünk. Ez kb. 200 km-t jelent. Nem tudom, hogy a kilátásba helyezett koplalás mellett győzni fogom-e. Bírni akarom, de már a végére járok az erőmnek.

Július 21.

10 órát gyalogoltunk erőltetett menetben. Tegnap este 5-kor volt ebéd, azóta egy falatot sem ettem. Most dél van, 5 előtt nem lesz kész a konyha. Körülöttem mindenkinek van valamije, mind eszik, kinézem a falatot a szájukból.

Archangelszkoje, július 22.

Nagyon koplalunk. 4 nap óta összesen $\frac{1}{4}$ kenyér, vételezés alig. A keret persze zabál, soha ilyen életük nem volt. Szardíniát, sajtot, háromfogásos ebédet, egész borjút csak nekik, húskonzerv, dupla fekete, tripla adagok. Nekünk tilos a krumplicifőzés is.

Július 23., úton.

Tegnap kikötöttek 3 embert nálunk. Szörnyű demonstráció volt. Gúzsba állandóan kötnek. A testi fenyeítés lealacsonyító módja 30—45 éves emberekkel szemben visszataszító. Bottal állandóan vernek, akár kiszabott büntetesként, akár mint őrmesteri hisztérikus dühkitörés. Lelövással való fenyegetés állandóan napirenden van. Fektetés divatos, kínos azonban a futtatás, mikor munkában és éhezésben kimerültünk. Pálcával egyes altisztek arcba is vernek, ezek aztán a puskatust és a csövét is szeretik az ember bordái közé dugdosni. Büntetések többnyire ok nélkül vannak, vagy csak egyes személyek botlásának vagy ügyetlenségének köszönhetőek.

Rengeteg a civódás és veszekedés, az idegek teljesen tönkrementek ezen az idegklinikán, aminek megszervezésével feletteseink oly behatóan foglalkoztak.

Számkivetetten, állandó életveszélyben, fertőben, fizikai piszokban, teljes kulturátlanságban, éhezve úgy, ahogy ezt a tapasztalataim alapján elképzelhetőnek nem tartottam.

Július 27.

Délelőtt kellemetlen, hajsolt útmunka, megállás nélkül. Délután utászoknál gerendahordás, eddigi legmegeőrtetőbb, legrosszabb munka. Hajsza, verés, fektetés, egyeseknél kikötés.

Augusztus 1.

Eddig 500 km-t meneteltünk. Az első 200-nál azt hittem, összeroskadok, aztán ment. Vizes ruhát bírom. Koplalást tűröm. Semmi nem számít, haza kell kerülni valamikor, ép bőrrel. Tóthot nehéz bírni, s a keret ostobaságát, durva sötétlelkűségét és a főhadnagy gyáva kíméletlenségét. A bajtársak olyanok, mint a valójuktól kivetkőzött állatok. A szenvedéseknek, úgy látszik, nincsenek határai. Mindent el kell tudni viselni. Ha a lovak el nem fáradnának, pihenőt sem adnának az úton.

Kolbinc, augusztus 19.

Barátságatlan idő, eső, szél, munka az úton, idegesség, veszekedés, kilátástalanság, koplalás, lealázások, szidalmak, odavetve átvonuló katonáktól. A főhadnagy hibája miatt, mert parancs nélkül idehozott, ahol sem munka, sem szállás, sem víz számunkra. Dr. Szüsztt bottal verik, néhányat a főhadnagy sajátkezűleg pofoz. En, épp hogy elkerültem.

Front a Donnál, szeptember 30.

Első vonalban harmadik napja. Most déli nyugalom van, ebéd nélkül. Különben füttyülnek a golyók fejünk felett, előretolt állásokat ásunk. A katonák szerint ránk nem lőnek. Nagy az éhezés, 3 napja előre éltem a kenyérből, mert főtt étel nem volt. A helyzetünk a katonákéhoz viszonyítva összehasonlíthatatlanul rosszabb. Ők nem dolgoznak, elég a veszélynek kitenniük magukat, mi meg egész nap hajszolva leszünk. Ezenkívül vernek és rosszul bánnak velünk, mint rühes kutyaikkal. Igaz, hogy ez sem általánosítható. A dolgot még bírom, de már el vagyok készülve egy leromlásra. Ez katasztróféhoz vezethet. Lásd Helinger. Ott hagyták este az útszélen megdögölni. Deprimáló saját tisztjeink bűnös gondatlan-sága és belátástalansága. Ezek gyilkolnak minket.

Október 4.

Rossz szállás, fedetlen. Éjjeli munkára, bakkhordás vonal elé, baromi munka.

Október 5.

Nagyon fáradt vagyok. Támadásba vetnek be, első vonalban, mely hajnalban kezdődik. Karjaimban hal meg Lefkovits, szörnyű eset ez. Éhes vagyok, álmos, fádom, szakadt és sebes. Jó, ha élve lekerülök.

Október 9.

Nehéz munka, futóárok. Minden ködös már, nem tudok hazagondolni. Dög-fáradt vagyok, semmi kenyér, mert megzabálom mindig idő előtt.

- Október 10.
 Pokol. Verés. 20—22 km napi menet. Alig ebéd, semmi kenyér. Éjjel egy kenyeret lopok. Rettentő tetves vagyok. Egész éjjel vakaródzom. Nyers káposztát zabálok. Nincs feltámadás?
- Október 12.
 Árokásás, nagyon fárasztó, alvás lehetetlen, végkimerülés, kezem-lábam gyeny. Kezet mosni lehetetlen két hét óta. Kötözésre jelentkeztem, nem lehet, mert sötét van. Leírhatatlan kosz, csajkám mosatlan.
- Október 13.
 Menettől elmaradok, alig járok. Idő komolyan romlik, igen hideg van. Dr. Popper, Nyíró és Bitter végelgyengülésben meghaltak, mint szimulánsok. Mindenkit kivonultatnak.
- Október 14.
 Szokásos munka, nehéz gyaloglásokkal.
- Október 16.
 Köves elesik, három súlyos sebesült.
- Október 17.
 Egy halott, végelgyengülés.
- Október 18.
 Hajsza, mind kevésbé bírom.
- Október 19.
 Somló végelgyengülésben meghal. 25 km gyaloglás, plusz munka. Fagy.
- Október 20.
 Súlyosan hajszolt munka. Eső, fagy, szél, Salgó meghal.
- Október 21.
 Berger Lászlót holtan találtuk. Gennyes kezek. Gyárfás meghal.
- Október 22.
 Szörnyű verés árkászoknál, lógás miatt. Deutsch meghal. Nincs kenyér.
- Október 23—24.
 Klein László meghal. Nincs kenyér. Hocheiser és Szilasi meghalt. 42 kivonuló, 14 érkező. Nagy verések, rúgások. 62 eddigi veszteség.
- Október 25.
 Vég, ha ki kell vonulni. Kevés krumpli. Szolgálatmentes. K. kórházban meghal.
- Október 26.
 Dichstein meghal, én ásom el. Nadrágom vége, meghültem.
- Október 27.
 Baróti meghal.
- Október 28.
 Éjjeli munkára.
- Október 29.
 Szolgálatmentes, hideg. Elbogen haldoklik.
- Október 30.
 Éji munka. Lógás. Elbogen meghal. Krumplizás.
- Október 31.
 Kikötnek egy órára, reggeli elvonás. Komisz, hosszú éjjeli munka. Kenyér kevesebb, krumplizás.

November 1.

Krumplizás, szolgálatmentes.

November 2.

Citrom meghal.

November 5.

Schulner meghalt.

November 6.

Borzalmas időben éjjeli kivonulás. Friedländer dr. meghalt. Pollák dr. meghalt.
Nem vonulok ki.

November 7.

Löwi megfagy, nem vonulok ki.

November 8.

Folyton fekszem.

November 12.

Teller megfagy.

November 13.

Geiermann, Szarvasi dr., Markovics meghal.

A napló írója 1942. november 21-én meghalt. A hivatalos közlés szerint szívbénulás végzett vele.

Közreadja: *Gazsi József*